

тотожна, угорські вчені називали Ужгородську унію "визначною подією для краю та її населення", хоч неоднаково бачили вони негативні наслідки цієї події.

Дослідники визнавали плідну діяльність греко-католицьких єпископів М.Ольшавського, А.Бачинського, які зробили значні кроки для покращення освіченості не тільки духовенства, а й простого народу.

Історія греко-католицької церкви Закарпаття знайшла потрібне відображення у науковій спадщині представників угорської історіографії краю XIX – початку XX ст., результати їхніх досліджень, насамперед, вагомий джерельний матеріал, можуть бути використані і нинішнім поколінням істориків, а їх висновки – підштовхнути до дальших пошукув.

- ¹ Balajthy J. Munkács. Azaz Munkács városának és várának topographiai, geographiai, históriai és statisztikai leírása. – Debreczen, 1836. – IX + 288 p.
- ² Szinyei J. Magyar írók élete és munkái. – 1-14. köt., Bp., 1891-1914; 1. köt. – P.376
- ³ Lehoczky T. Beregvárnegye monographiája. – 1-3. köt., Ungvár, 1881-1882; 2. köt. – P.130.
- ⁴ Balajthy J. Munkács. – P.106.
- ⁵ Ibidem. – P.109.
- ⁶ Ibidem. – P.18-20, 109-110.
- ⁷ Ibidem. – P.120-121.
- ⁸ Ibidem. – P.165.
- ⁹ Ibidem.
- ¹⁰ Mészáros K. A magyarországi oroszok története. – Pest, 1850. – III. + 162 p.
- ¹¹ Mészáros K. Ungvár története a legrégebb időktől máig. – Pest, 1861. – 114 p.
- ¹² Ibidem. – P.47.
- ¹³ Mészáros K. A magyarországi oroszok története. – P. 113.
- ¹⁴ Mészáros K. Ungvár története. – P.5.
- ¹⁵ Lehoczky T. A beregmezei görögszertartású katolikus lelkészségek története a XIX. század végéig. – Munkács, 1904.
- ¹⁶ Lehoczky T. Beregvárnegye monographiája. II. köt. – P.29.
- ¹⁷ Ibidem. – P.30.
- ¹⁸ Ibidem. – P.28.
- ¹⁹ Lehoczky T. A beregmezei gör. katol. lelkészségek története. – P.7.
- ²⁰ Ibidem. – P.10.
- ²¹ Ibidem. – P.33.
- ²² Lehoczky T. Beregvárnegye monographiája. II. köt. – P.34.
- ²³ Ibidem. – P.33-34.
- ²⁴ Ibidem.
- ²⁵ Lehoczky T. A beregmezei görögkat. lelkészségek története. – P.18.
- ²⁶ Ibidem.
- ²⁷ Lehoczky T. Beregvárnegye monographiája. II. köt. – P.43.
- ²⁸ Ibidem. – P.54.
- ²⁹ Hodinka A. A munkácsi görögkatolikus püspökség története. – Bp.: MTA, 1909.
- ³⁰ Годинка А. Грамотность и ученость наших священников до епископа А.Бачинского // «Земледільський календар на високоосній 1936 год». – Ужгар, 1935. – С.119-123; Епископ Михаил Минувль Олшавский о религиозном положении своей диоцезии //

«Историческое исследование. – Ужгар, 1944. р.4. – С.177-188; Наши клерики в Турнаве от 1722 до 1760 року. – Ужгар, Зарп-Нажал, 1941, р.1, ч.1/2. – С.18-19.

- ³¹ Hodinka A. A munkácsi görögkatolikus püspökség okmánytára. I. köt. (1458-1715). – Ungvár, 1911. – 668 p.
- ³² Hodinka A. A munkácsi görögkatolikus püspökség története. – P.75.
- ³³ Ibidem. – P.77.
- ³⁴ Hodinka A. Okmánytár... – P.12.
- ³⁵ Hodinka A. A munkácsi görögkatolikus püspökség története. – P.90-175.
- ³⁶ Ibidem. – P.236.
- ³⁷ Ibidem. – P.242.
- ³⁸ Ibidem. – P.257.
- ³⁹ Годинка А. Як наші духовники проявляли // Hodinka Antal válogatott kéziratai / Избранные рукописи Антония Годинки / Szerk. Udvari István. Vársáni Pál társaság füzetei. II. sz. – Nyiregyháza, 1992. – P.35-56.
- ⁴⁰ Ibidem. – P.41.
- ⁴¹ Ibidem. – P.46.
- ⁴² Ibidem. – P.46-47.
- ⁴³ Ibidem. – P.47.
- ⁴⁴ Ibidem. – P.49.
- ⁴⁵ Hodinka A. A munkácsi gör. kat. püspökség története. – P.256.
- ⁴⁶ Ibidem. – P.274.
- ⁴⁷ Ibidem. – P.272.
- ⁴⁸ Ibidem. – P.313.
- ⁴⁹ Ibidem. – P.322.
- ⁵⁰ Ibidem. – P.269.
- ⁵¹ Ibidem. – P.327.
- ⁵² Ibidem. – P.324.
- ⁵³ Hodinka A. A munkácsi görögkatolikus püspökség okmánytára; Грамотность и ученость наших священников до епископа А.Бачинского; Епископ Михаил Минувль Олшавский о религиозном положении своей диоцезии; Наши клерики в Турнаве от 1722 до 1760 року.
- ⁵⁴ Hodinka A. A munkácsi gör. katol. püspökség története. – P.600.
- ⁵⁵ Ibidem. – P.602.
- ⁵⁶ Ibidem. – P.624.
- ⁵⁷ Ibidem. – P.625.
- ⁵⁸ Ibidem. – P.682.

Андрій Світлицький (Ужгород, Україна)

ЕПІЗОД З ІСТОРІЇ ВІДРОДЖЕННЯ ПРАВОСЛАВ'Я НА ЗАКАРПАТТІ У 20-Х РОКАХ ХХ СТ.

Минуло більше 80-ти років з того часу, як у с. Задньому (теп. Приборжавське) Іршавського р-ну сталася незвичайна подія. За одну ніч церква парафія (а вона нараховувала 1 640 чоловік) із греко-католицької стала православною. Здавалося б, що така резонансна, неординарна ситуація знайде відображення в історичній та церковній літературі. Та на прикрасний жаль ні в праці о.А.Пекаря "Нариси історії церкви

Закарпаття", ні в книзі "Православна церква на Закарпатті (век XX)" ігумена Гавриїла (Кризини), ні в двотомній роботі "Нариси історії Закарпаття" допитливий читач не знайде ніякої конкретної інформації. А в чому була причина такого кроку, як зміна віросповідання і не однієї особи, чи групи людей, а всієї релігійної громади без винятку? Чому так сталося, що привело до такого рішення і є предметом даної студії.

Звернемося до історичних документів та спогадів старожиливі. Ось що про це розповідає очевидець тих подій, одна з найстаріших жителів села Сабадош Ганна Федорівна (1906-1999 рр.). "Священником служив у нашому селі Егреші Еміл (Егреші Омелян (1861-1946 рр.) – народився в с. Березово (округ Хуст) у сім'ї сільського нотаря. З 1879 по 1883 рр. навчався у духовній семінарії м. Естергом. У 1884 р. одружився на дочці священника Грибовського і після того як був рукоположений, переїжджає до тестя у с. Задне, де служить капеланом, а з 1890 року призначається парохом¹). Це була високоосвічена людина на той час. Користувався заслуженим авторитетом та довір'ям у селян, завжди вчасно проводив службу і з людьми поводився чесно. Дуже добре різбив, умів своїми руками зробити лобу річ. Та мав м'яку вдачу і повністю потрап під вплив своєї дружини Корнелії (Грибовська Корнелія (1865-1966 рр). Народилася в с. Вишково (округ Хуст) у сім'ї священника. У 1870 році батьки переїжджають до с. Заднього. Одружена. Чоловік – Егреші Омелян²). Хоч "матушка" і виросла у нашому селі, та до селян ставилася зверхньо, особливо до жінок. У ті часи село платило попу такий податок: хто мав своє тягло, то мусив привезти віз дров з лісу та відробити 3 дні; а хто не мав, то відробляли 5-6 днів. Крім того кожна хата мала дати віко кукурудзи (25 кг), пів-віка фасолі (12,5 кг), та ішо (4 літри) кукурудзи дякові. Та найтяжче приходилося жінкам, що робили у полі. Від сходу сонця і до темної ночі тривала ця панщина. За мале запізнення на роботу "попада" була палицею, або боліче смикала за коси. Був навіть випадок, що до одної жінки, яка працювала того дня на потівському полі, повернувся з фронту чоловік. Та "матушка" її не хотіла відпускати, бо моляв ще не настав вечір. Закінчилося все тим, що бідна жінка кинула мотуку і сама пішла додому. Про що подію потім ще довго говорили у навколишніх селах", згадує Ганна Федорівна.

Ця зверхність, непомірна жадібність, нічим не виправдана жорстокість до людей фактично підготували ґрунт до рішучих дій. Після закінчення війни та приєднання Підкарпатської Русі до Чехословаччини почався рух за перехід до православ'я. Це було викликано декількома причинами. З фронту і російського полону поверталися сотні солдат, які приносячи із собою розповіді про таких же слов'ян, що жили в інших державах та мали схожу мову, культуру, побут, а також активною агітацією москвофілів проти унії, що стало можливим на той час. Ці фактори також відіграли підсвідому роль у подіях, що розгорнулися в селі.

Як згадують старожили Капшош Юрій Васильович (1904-1996 рр.) та Урста Юрій Іванович (1906 р.н.): конфлікт назривав давно і лише треба було іскру, щоб загорівся вогонь. В кінці 1919 року стався такий випадок. Одним з крилосників у церкві був Фурдь Василь. Це була досить "гостра та гаряча" на слово і вчинок людина. Одного разу він прийшов на вечірню службу трохи на підпитку і невпопад читав, заїкався. Священик зробив йому зауваження, що не можна людині у п'яному вигляді молитися.

– "А чи може православний священник під час молитви курити у церкві? – запитав у відповідь Василь;

– Я не є православний – відповів піп.

– А хто? – здивувалися всі присутні;

– Я греко-католик і ви всі теж, хоч і рахуєте себе православними – відповів піп;

– Я служив у катунях (армії) і зустрічав римо-католиків, протестантів, православних, а греко-католиків не було – сказав Фурдь.

– Но та уже є!" – була відповідь.

Цей інцидент сколихав усе село. Зібралися найповажніші люди на сід (збори), куди невдовзі запросили і священника. Дивлячись на авторитет останнього йому було запропоновано залишитись і надалі духівником, але з умовою, що буде служити "по-православному". Заодно було зменшено і десятину, яку мав діставати піп від села. Про це община та священник уклали письмовий договір, який скріпили підписами. Спочатку Егреші пристав на ці умови. Але наступного дня, після вечірньої служби, він покликав до фарьського будинку селян, щоб щось обговорити. Зайшов усередину хати і довго не виходив. А коли люди почали кричати, то вибігав і сказав, що матушка проти і буде все так, як було раніше. Як підтвердження своїм словам на очах у всіх розірвав лише підписаний договір. Тоді обурені селяни, яких очолив Василь Фурдь, за одну ніч зібрали від усього села підписи за перехід на православне віросповідання (до речі кожен хазяїн підписувався окремо і лише добровільно). Наступного дня представники від села поставили нову вимогу: або служити по православному обряду, або піти геть. Піп погодився на це і потім проводив службу.

Але в той же час, коли селяни думали що конфлікт вирішився, священник Егреші звернувся до місцевої влади. В архіві вдалося відшукати цікавий документ від 22-го січня 1920 року, підписаний референтом нікільного відділу управління Підкарпатської Русі в Ужгороді Подгасцьким (мову оригінала частково збережено): "Появився преподобний господин Емілій Егреші греко-католический священник і намісник із Заднього (жупа Мараморш) і ознайомил что вірники хотять його із прихода (фари) вибросити, яко чуває про то, бо они такого священника хотять, котрому не вотребно нічого платити. Просить чтобы

ославлена була жандармерія, даби його в часі потреби оборонили. Протокол переслати референту державної поліції”¹.

З проханням про більш дієвшу допомогу священик також звернувся особисто до єпископа Антонія Паппа, а той, у свою чергу, надіслав листа до органів місцевої влади. Про це свідчить нижче приведений лист єпископа до командуючого військами на Підкарпатській Русі генерала Париса від 18-го квітня 1920 року (мову оригінала збережено): “С полным уважением имею честь уведомить вама генерала, что еще в часах мадыарской революции одна мала часть обывателей заднянских (жупа Мараморощ), фарские земли от тамошнего духовника несправедливо отобрала и для употребления между собою разделила, также и в иных делах противостала духовнику и без всякой причины, преспятствием служивши действиям его, отказует ему в честном способе возжития, что больше непременно, оставшиися под помянутыми идеями большевистичными, духовнику терминов дват для переселения с парохіального дома и оставления села. Найновейшии такой термин (як духовник доносит) – 23 день текущего месяца апреля.

Понеже здесь слово есть о також террористичном стремлении одной малой большевистичной толпы, которая опасность содержит так взором порядка общественного, як в обширнейшем смысле и взором державной безопасности, с почитением прошу, Ваше вельможие, извольте сему моему наместнику-духовнику именем Эмилю-Яну Эгреші оборону подати против большевистично-террористичного стремления группы незначительной населения заднянского, состоящей с 5-6 тамошних обывателей. Едновременно прошу обеспечить помянутому духовнику употребление парохіальных земель, понеже сии земли от него совсем беззаконно отнялися и он без них выжити не может.

Когда прошение мое повторяю, имею еще заметить, что духовник названный должности свои выполняет и с сего взору никакое возражение не завдалося на него.

В прочих с глубоким почитением остаюся”².

Заручившись підтримкою єпископа та сподіваючись на співзвуччя влади, священик у квітні 1920 року відмовляється від попередніх домовленостей з общиною. Бачачи, що іншого виходу немає, селяни 30-го квітня поставили питання в ультимативній формі, а не діставши позитивної відповіді, зібрали вози і перевезли майно поміщи з фарми у його власний будинок, що знаходився у цьому ж селі.

Тоді священик Егреші 20-го травня знову звернувся по допомогу до церковної влади. Підтвердженням цьому є лист до єпископа (мову оригінала збережено): “...після ультиматуму...рішення вірників заднянських при демонстрації ото від 30 квітня принесене, 7-го дня цього місяця все перейшло в ісполнение. Тоесть напротив всякому прошенію і протестаціям моїм, з возами прийшло в парохіальний двір, поскладували

мени мебели і другі вещи і повезли в мою свойственну хижу, словом винорожнили дом парохіальний... Ключі от хижі парохіальной іше находятся у мене, но главный служный із Довного приходив 7-го числа... і розворадився, чтобы я старостови сільському передал ключі...”³.

Але дружини одностайність людей всього села та державна політика невтручання у релігійні справи (на даний час) залишили прохання без результату. Логічним підсумком цих усіх подій стала заміна греко-католицького священика на православного. Офіційно ним став з травня 1920-го року Андрій Рацин (1885 - ?) із Шарду (нині с. Широке Виноградівського р-ну), а з 1-го січня 1922-го року Лука Ольховий (1892-1978 рр.), бідоємігрант, священик із Росії. А Егреші був переведений з 31-го ління на греко-католицьку парафію у с. Керещьки (Свалявського р-ну).

Отже, рух за православ'я, який охопив на початку 20-х років майже всю спархію виник на основі декількох факторів. По-перше, він був національно-патріотичний і головним чином спрямовувався проти мадыаризованих греко-католицьких поміщ; по-друге, відігравала чималу роль русофільсько-слов'янська агітація солдат, що поверталися з російського полону; по-третє, рух мав під собою соціально-економічне підґрунтя, бо православному священику не треба було платити такої великої десятини. І як бачимо, не малу роль відігравали побутові конфлікти, які переплітаючись із основними факторами приводили до зміни конфесії. Також не можна відкидати і підсвідоме стремління народу до православної віри своїх предків, яке у даному селі тасмно підтримувалося іше у середній ХІХ ст. священиком Паппом Іоаном (1803-1869 рр), активним членом русофільського “Общества Василия Великого”. Підтвердженням вище наведеного факту став 1989 рік, коли була офіційно легалізована греко-католицька церква. Ні одна людина тоді не забажала повернутися в унію. На даний час село Приборжавське є одне з небагатьох у області, де громада одноконфесійна, тобто, повністю православна.

¹ Державний архів Закарпатської області, Ф.28 – Шкільний реферат. 1919-1939 рр., оп.6, од.зб.27 – Особова справа поміщи Егреші Еміла 1920-1938 рр., арх.33-34.

² ДАЗО, Ф.849 – Перепис населення 1921 р., оп.1, од.зб.107 – Переписні листи населення с.Задне Довжанського округу, Мукачівської жупи (1921 р.).

³ ДАЗО, Ф.28, оп.6, од.зб.27, арх.1.

⁴ ДАЗО, Ф.151 – Управління Мукачівської греко-католицької спархії в Ужгороді. 1646-1946 рр., оп.7, од.зб.251 – Лист єпископа до генерала Париса з вимогою примусити селян повернути відібрану землю. 18.04.1920 р., арх.7

⁵ ДАЗО, Ф.28, оп.6, од.зб.27, арх.3-4.